

Bona tarda! Vull començar agraint als “Amics de Granollers” l’oportunitat que m’han donat de compartir amb tots vostès aquesta estona de reflexió, i vull, també, felicitar-los per la seva tasca de promoció cultural -de la qual penso que és gairebé heroica, en una època en què sembla que tot l’interès públic, i per tant tota la producció de cultura i de valors, gira entorn del futbol o, a tot estirar, de la cuina de disseny -. Aquesta salutació no és solament protocol·lària; és, de fet, una bona forma d’introduir-nos en el tema que hem de tractar -el de les creences- perquè, com veurem, aquestes formen part d’ un determinat grau de coneixement i, per tant, d’una certa forma d’aproximació al saber, a aquest saber que ja hem enlletit d’entrada.

Ja veuen que he parlat de saber i de coneixement com si no fossin ben bé el mateix; efectivament no em sembla pas que ho siguin. Crec que hem de considerar que la paraula “saber” designaria la saviesa total, i que tots podem estar d’acord en què aquesta és inabastable perquè és evident, per exemple, que la nostra vida és limitada en temps i en espai, i que aquestes limitacions ja ens priven, d’entrada, de poder saber-ho tot. La paraula “coneixement”, en canvi, designaria una part més o menys gran de saber que, sense pretendre ser absolut, ens resulta tanmateix d’un valor pràctic indiscutible.

Naturalment, el fet que hàgim definit el coneixement com a una forma parcial de saber, ja ens avisa de quelcom que convé que no perdem de vista: els coneixements són desiguals; n’hi de més o de menys complets, de més o de menys pregons, de més o menys sòlids, de més o de menys segurs, fins i tot de més o menys pràctics... Aquest últim factor, però –és a dir, el fet de ser pràctics -, és comú a tots plegats. En aquest sentit, i ja que hem dit fa un moment que les creences són formes de saber, podem assegurar, sense por d’equivocar-nos, que les creences tenen una finalitat pràctica.

Abans, però, de centrar-nos en les creences, cal que parem esment a aquest factor de practicitat que hem dit que caracteritza totes les formes de coneixement i que té a veure, justament, amb la definició de l’ésser humà com a espècie. Ja deia Aristòtil, en el començament de la seva *Metafísica*, que “tots els éssers humans tenen tendència al saber” . Podríem quedar encantats per la frase i no fóra gens estrany, perquè la veritat és que s’ho val - confesso que jo mateixa n’ he estat molt temptada -, però cal que ens centrem en el seu valor definitori i prescindim, per tant, d’altres valors democràtics, estètics i fins i tot ètics i polítics que també té. Considerem doncs que Aristòtil ens diu, de forma clara i contundent, que la totalitat del gènere humà té la característica d’estar inclinat a conèixer; podem veure, d’aquesta manera, que aquesta tendència és a la base de la constitució dels éssers humans com a espècie, i, d’altra banda, si parlem d’espècies, podem deduir que, com passa en totes les altres existents, l’ésser humà haurà hagut d’adaptar-se al medi per tal de sobreviure. Ara bé: la forma com els éssers humans ho han fet és, precisament, la del coneixement.

És un fet conegut que les espècies que no van adaptar-se no van sobreviure; de fet, sabem del cert que en altres èpoques van existir algunes classes d’animals que ara no hi ha. No oblidem, d’altra banda, que també el medi físic ha estat subjecte a canvi, és adir, que també és producte de l’evolució, i que aquest medi de què parlem i les espècies animals que l’ocupen han anat interactuant durant tot el procés evolutiu. Així doncs, sempre que hi ha hagut algun canvi significatiu en el medi físic –com podria ser, per exemple, una glaciació, o, al contrari, un

canvi climàtic de tipus tòrrid -, les espècies animals han hagut d'adaptar-se a les noves condicions, i ho han fet mitjançant mutacions, és a dir, canviant alguns dels seus caràcters per d'altres més funcionals, o sobreposant aquests segons als primers: en alguns casos, per exemple, un pelatge llarg i espès va venir en auxili d'alguns animals mal adaptats al fred; en d'altres, unes urpes potents, abans inexistents, van aconseguir que d'altres animals poguessin sobreviure en un terreny que havia esdevingut més dur... És en aquest context que hem de considerar el coneixement com a factor adaptatiu dels éssers humans al medi; perquè, la mutació humana no ha consistit en criar pèl ni urpes com a eines, sinó en obtenir un cervell cada cop més capaç d'inventar formes de cercar abrigo, de fabricar eines, de salvar-se d'aiguats i de plagues, de combatre malalties... de defensar, per tant, la seva existència com a espècie. Per tal d'aconseguir tot això, va haver-hi, també, una mutació: al vell cervell, al primitiu paleocèfal que regia les activitats purament animals, s'hi va superposar un cervell nou, un cervell capaç de sustentar la raó.

D'ençà que la racionalitat va aparèixer, el procés cognitiu humà no s'ha aturat; però ho anat fent, tanmateix, de forma que sovint ha estat molt precària, tant per la dificultat de l'empresa, com pels pals a les rodes que, lamentablement, a vegades s'hi han posat. Atenent aquesta formació gradual de la racionalitat, podem establir certa graduació en el saber i, per tant, certes formes diferents de coneixement: el grau més baix, i per tant el de primera aparició cronològica, fóra la creença; el grau més alt, per tant l'últim en aparèixer -i, per descomptat, el més segur -, fóra la ciència. No creguin, tanmateix, que s'han de menystenir les creences: ben al contrari, no solament les hem de considerar, com he dit, una forma de conèixer, sinó que, de fet -i com veurem a partir d'ara- són la base per a qualsevol coneixement posterior més elevat, inclosa, per descomptat, la ciència (no és en va que totes les troballes científiques han estat possibles a partir d'una hipòtesi -és a dir, d'una creença -, com tampoc ho és que només quan una hipòtesi- creença és validada per la ciència pot arribar a esdevenir una llei universal).

La creença és -això sí- la forma més precària de coneixement; però hem de tenir sempre ben present que, de fet, totes les formes de coneixement són precàries, perquè no n'hi ha cap d'absoluta ni tan sols de completa, i això inclou fins i tot la ciència -que només té el grau més alt de coneixement, com hem dit, però no l'absolut ni tan sols el complet, desgraciadament -. De tot plegat, per cert, en resulta que hi ha dues actituds, envers la ciència, que convé evitar de totes passades: la d'esperar-ne més del que en podem esperar, i convertir-la d'aquesta manera en un mite (actitud que fóra, val a dir-ho, molt poc científica), i la de desprestigiar-la, com s'ha fet tantes vegades, titllant-la de freda i d'inhumana. La ciència és la forma més alta i més segura de coneixement que tenim; és una de les creacions més específicament humanes que hi ha, perquè n'hi ha poques que exigeixin un grau tan alt de racionalitat i, evidentment, no és freda perquè és feta per uns éssers humans que l'adrecen a satisfer les necessitats d'altres éssers humans . Qualsevol mena d'atac a la ciència, o qualsevol intent d'aturar-la, sí que és, de fet, un crim de lesa humanitat; i ho és, a més, per partida doble: perquè priva, en el científic, el desenvolupament d'allò que té de més humà -el coneixement racional- i, sobretot, perquè priva tothom dels beneficis que es deriven del coneixement més sòlid que tenim.

Centrem-nos, però, en les creences. Hem vist, fins al moment, que la creença és present en el moment inicial de la ciència: concretament com a hipòtesi. Naturalment, poden haver-hi

hipòtesis diferents en la base d'una recerca -perquè, a vegades, hi ha més d'una causa per a un sol efecte- però només esdevindran científiques, com hem dit, les que puguin ser demostrades. La ciència, però, no solament demostra, sinó que prediu; això ho aconseguix mitjançant el mètode matemàtic. Com deia Galileu, no hi ha ciència allà on no hi ha matemàtica.

La creença és, per tant, una forma de coneixement que no té, ni de bon tros, el grau de seguretat i la capacitat de predicció que té la ciència, però que, a vegades, és a la seva base. He dit "a vegades" perquè, com ja hem vist, no totes les creences poden ser validades per la ciència; de fet són molt poques les que poden ser-ho, i això ens porta a considerar una altra qüestió: la de si les creences tenen algun altre valor que no sigui solament aquest de què hem parlat fins ara, el de poder ser un primer pas per a la ciència; és a dir, si contenen, en sí mateixes, alguna mena de coneixement. La resposta a aquesta pregunta és que sí; que, de fet, les creences poden contenir una veritat provisional molt útil en determinat moment històric de la humanitat o biogràfic de cadascun de nosaltres.

M'explicaré amb un exemple: Imaginin, sisplau, que estic parlant amb la meva néta que abans d'ahir va fer quatre anys; que la nena és a punt de posar els ditets en un endoll i que jo no solament vull impedir-ho, sinó que també vull que entengui que no ho ha de fer mai. Si li ho expliqués més o menys científicament, li diria alguna cosa així com: "Martina, no posis els ditets aquí, perquè el corrent de no sé quants ampers et necrosarà les falanges les falangines i les falangetes de les extremitats superiors"; la criatura, evidentment, no entendria res, i per tant no tindria noció del perill -la qual cosa vol dir que, ben probablement, ficaria els ditets a l'endoll -. Si vull evitar que ho faci, és molt més pràctic que li digui alguna cosa com ara aquesta: "Martina, no posis els ditets a l'endoll, perquè hi ha uns nanets molt dolents que tenen unes tisoires molt grosses". Evidentment, la nena entendrà el perill, i s'estarà de ficar els dits a l'endoll. Si s'hi fixen, la creença ha estat, en aquest cas, molt més útil que la ciència, perquè ha aconseguit, de forma molt més plena, allò que hem dit que és la característica del coneixement: adaptar-nos al medi i garantir, d'aquesta manera, la nostra supervivència com a individu i com a espècie. Això no vol dir, per descomptat, que no hàgim de preferir l'explicació científica sempre que sigui possible; només vol dir que, a vegades, i mentre no som capaços d'assolir-la, la creença ens subministra una forma provisional de coneixement que, tot i que no té un grau molt elevat de veritat, ens resulta enormement pràctic.

Tots nosaltres, quan érem infants, necessitàvem -com necessita ara la meva néta- veritats adaptades a les nostres possibilitats de coneixement; d'aquí que ens expliquessin contes, que són una forma excel·lent d'introducció a algunes veritats amb què ens anirem topant durant la nostra vida: que els pares moriran; que haurem d'enfrontar-nos tots sols al repte de viure; que el treball és l'única garantia -al menys l'única honesta- de poder tirar endavant; que no hem de caure en miratges i hem de saber desemmascarar els enganys; que el millor que podem trobar i allò que dóna sentit a tot és l'amor... Provin, provin, de quantificar tot això; provin de fer equacions, càlculs de probabilitat i tota mena d'aplicacions matemàtiques... i provin d'explicar-ho, d'aquesta manera, a un infant: potser se'n sortiran parcialment del primer, però segur que no en sortiran del segon.

La biografia individual respecte al coneixement reproduïx, gairebé fil per randa, la nostra història col·lectiva com a espècie: tota la humanitat ha passat –i encara passa- per estadis diferents de capacitat de conèixer; tota la humanitat ha passat per tant –i encara passa- per un estadi infantil en què necessita veritats adaptades i, sobre tot, pràctiques, mentre encara no en tenim d'altres més fiables. Si s'hi fixen, veuran que les literatures clàssiques recullen les formes primitives de coneixement en forma de mites: a falta d'una teoria completa de l'evolució -que vindria molts segles després -, el Gènesi ens ofereix, per exemple, una bellíssima explicació provisional de com va formar-se el nostre món i les espècies que l'habiten; durant molt de temps, aquesta explicació va fer un gran servei per explicar que les coses no són eternes, que han tingut un començament, que no tot el que hi ha a la terra ha aparegut alhora... Segur que tots vostès coneixen les paraules evangèliques. Personalment, n'hi ha una que, per reflex condicionat, aconseguí posar-me la pell de gallina en sentir-ne la primera frase (“Baixava, un home, de Jerusalem a Jericó ...”) Agafem-la com a exemple, si m'ho permeten. Contemplem-la en el seu context: faltaven més de divuit segles per aconseguir una primera elaboració dels drets dels ciutadans -que és de finals del XVIII , durant la Revolució Francesa -; en faltaven més de vint per a consensuar la primera Declaració dels Drets Humans, que és de l'any 1948... Doncs, bé: no calia esperar que s'acomplissin aquestes fites, oi, per deixar clar que tothom té dret a la vida, que tots som responsables si algú la té amenaçada, que hem d'actuar solidàriament, que hem d'assistir els desvalguts...? Sens dubte, la millor forma de fer-ho, en un societat en què no solament no hi havia els textos a què ens hem referit, sinó ni tan sols la capacitat de llegir –la pràctica totalitat de la gent era analfabeta -, era el relat oral d'uns fets que no eren reals –per tant no eren veritat en el sentit etimològic de la paraula -, però, que, de fet, aconseguíen mostrar una veritat pràctica que, com tots els coneixements, aconseguia, al seu torn, l'adaptació a la vida com a individu i com a espècie. Hi ha molts d'altres exemples de coneixement mític en les literatures antigues; sens dubte, el màxim exponent fora qualsevol dels descrits per Plató: segurament recorden el de la Caverna, per exemple, magníficament recreat per Saramago, que tracta, precisament, del coneixement, però crec que ja ens hem fet el càrrec, a través dels que hem repassat, de quina és la funció de les creences.

Per acabar, crec que hauríem de parlar dels problemes que poden plantejar tant la ciència com les creences. Per desgràcia, tant l'una com l'altra són armes poderoses, i per tant cobejades pels grups de pressió. No ens estendrem molt en aquest punt, però és important que ho tinguem en compte.

La investigació científica ha estat, i és, manipulada en molts casos. S'han aturat recerques i se n'ha impulsat d'altres segons els interessos econòmics: un bon exemple fóra el de la vacuna de la malària, que s'ha retardat -i fins i tot s'ha impedit- mentre, en canvi, s'afavoria la de la vacuna de la SIDA, perquè, tot i que la malària mata moltes més persones, la SIDA ataca els rics occidentals de raça blanca; un altre exemple desgraciadíssim és la manipulació descarada que alguns laboratoris exerceixen sobre les facultats de medicina (en aquest moment, per cert, hi ha una lluita oberta per aconseguir que l'homeopatia s'ensenyi com a disciplina universitària i poder, per tant, vendre amb recepta les famoses boletes). Tot això per no parlar dels experiments fets amb humans, dels quals en sabem segura la existència...

Pel que fa a les creences, el panorama és igualment esfereïdor, ja que en aquest cas, n'hi ha que s'organitzen com a autèntics grups de pressió, capaços de manipular les voluntats dels seus membres -mitjançant la submissió acrítica de la seva raó- per tal d'aconseguir unes finalitats que, tot i que es presenten com a religioses, són, en realitat, descaradament polítiques, i sempre tendents a l'assumpció d'alguna mena de poder o privilegi. És possible que vostès pensin que m'estic referint a les sectes, i tenen tota la raó; però, honestament, he d'afegir que això que he descrit és també aplicable a les religions en general. Totes les creences organitzades en religió són -almenys potencialment -, polítiques, perquè qualsevol mena d'agrupació humana ho és. No és que la política sigui res dolent, al contrari: és la forma d'incidir en la construcció del bé comú sempre que sigui feta de forma clara, transparent i democràtica; però quan es fa de forma solapada -fins i tot negant que es fa realment política -, de manera antidemocràtica - reservant-se per a si mateixos l'única definició possible de valors i exigint submissió de la raó a dogmes incontestables -, des de càrrecs que no solament no són electes sinó que ni tan sols són oberts a més de la meitat dels seus seguidors -com és el cas de les dones-, quan es fa, sobretot, sempre en contra dels més desfavorits -als quals s'exigeix l'acompliment de determinades pautes difícilíssimes per a ells- mentre no s'esmenta mai les mancances dels més poderosos encara que siguin molt més radicalment oposades a la base de la religió que es predica, llavors, hem de convenir que estem davant d'un ús execrable de la política; i si algú no veu clar que la religió pot esdevenir política d'aquesta mena, que pensi, sisplau, en els bisbes del nostre país sortint al carrer per condemnar el divorci exprés -que salva vides -, el casament de les persones homosexuals -quan el dret a casar-se és un dels recollits en la Declaració Universal dels Drets Humans- i tantes coses que els han mobilitzat com mai ho han fet el frau fiscal, la fuga de capitals, la guerra...

M'ha semblat que havia de parlar-los dels riscos que corren, tant la ciència com les creences, perquè no hauria estat correcte donar-los-en una visió parcial, però, per acabar, m'agradaria retornar a la visió optimista de totes dues, perquè els inconvenients, els perills i les limitacions no esborren la seva gran avantatge -la de proporcionar-nos el saber- ni la seva gran dignitat -la de ser constitutivament humanes-; i jo només conec una cosa que superi el saber en avantatge i en dignitat. Aquesta cosa és l'amor: però, s'hi fixen, veuran que no són coses diferents: necessitem estimar per conèixer; i necessitem conèixer per estimar.

He dit. Moltes gràcies.